

ספרי היהלום

מרגליות יקרות ואבני חושן,
פנינים נפלאים וסיפורי צדיקים
דברי הגות ורעיון
מאוצרות תורת החסידות
עשובצות זהב ועסודרות
משיעוריו ושיחותיו של
רבי מנחם מענדל פערמאן שליט"א
פרשת לך לך

על התורה

שלהבות קודש והגינות חכמה
עפרשת השבוע

תהילים

אבני חן ונטיפי שיח
בפרקי נעים זמירות ישראל

הרהר מושב רע

ויאמר ה' אל אברהם לך מלאך וממולדתך
ומבית אביך אל הארץ אשר אראך (בראשית
י"ב).

הקשה רבנו הרמב"ן: בדרך כלל, כאשר
הקדוש ברוך הוא מבטיח שכר או דורש
מעשה, הוא מציין קודם לכן את צדקותיו של
האדם שהביאה לשכר זה. כך מצינו אצל דוד
ושלמה, שהברכה עבורם הותנתה במפורש
בהליכה בדרכי ה', וכך גם בפרשיות התורה
שבהן השכר תלוי בעשייה, כמו בפרשת 'אם
בחקתי תלכו', כיצד ייתכן שהקדוש ברוך
הוא מבטיח לאברהם טובה שאין כדוגמתה,
רק עבור עצם היציאה מהארץ בלבד?

מיישב הרב הקדוש רבי שמואל מסוכטשוב
זי"ע בספרו 'שם משמאל' (שמות תרע"ח):
הברכות המופלגות הללו לא ניתנו לאברהם
בשל זכויות מעשיו הטובים, אלא בזכות עצם
היותו סר מרע ובורח מן הטומאה.

יסוד הדברים הוא שקשה יותר לזכות לשכר
שלם דרך העשה טוב מאשר דרך היסור
מרע; זאת משום שמעשה טוב דורש כוונה
טהורה ומושלמת, ואם מתערבת בו אפילו
מעט פנייה אישית, ערכו פוחת. לעומת
זאת, ב'סור מרע' קל יותר להגיע לכך שלא
יתערבו כוונות רעות במעשה, והאדם זוכה
לשכר כנגד אותה בריחה מררע.

על פי זה, אברהם אבינו - על אף שמעשיו
היו בתכלית הנקיות - לא יכול היה לזכות
בשבע הברכות וההבטחות העצומות הללו
רק מכח עבודת ה' שלו, שכן מצד הדין אין
אדם שיכול לעמוד לפני תוכחתו של הקדוש
ברוך הוא, וכבר אמרו חז"ל במסכת ערכין
(יז.) שאם היה הקדוש ברוך הוא בא בדיו עם
אברהם ויצחק ויעקב לא היו יכולים לעמוד
בפני תוכחתו.

לכן, עצת ה' היתה שאברהם יזכה בברכות
דווקא דרך הבריחה מן הרע, וזהו עומק הצינוי
לך לך: הצורך להתפרד ולברוח מהשפעתם
הרעה של אנשי ארצו המושחתים, ומטומאת
העבודה הזרה שהיתה בבית אביו תרח.
באופן כזה, כל הליכתו נועדה לבריחה מן
הטומאה, ונעצם המעשה של עזיבת הרע
וההתנתקות מהטומאה הוא שסלל את הדרך
לזכייה בברכות האלקיות.

ראשית הכמה ידאת ה'

אך לאור זאת קשה: מדוע מנחם מענדל
לניסיון כה גדול? הרי אין מדובר בקיום
מצוה בתכלית הנקיות, אלא רק במעשה
בריחה מן הרע!

במעמד ההספד שנערך במלאת שלושים
לפטירת הרב הקדוש רבי ישראל מגור זי"ע

בעל ה'בית ישראל', עמד אחיו הרב הקדוש
רבי פינחס מנחם זי"ע בעל ה'פני מנחם' על
המציאות המורכבת של דורנו. הוא הזכיר
את לימוד הזכות המפורסם של הרב הקדוש
רבי לוי יצחק מברדיטשוב זי"ע, שטען
כי אילו היה היצר הרע חבוי עמוק בארון
הספרים, וספר 'ראשית חכמה' - המפרט את
שכר גן העדן וענשי הגיהנום - היה מפורסם
בראש כל חוצות, איש מבני ישראל לא היה
בא לידי חטא.

אולם, המציאות היא הפוכה: היצר הרע הוא
זה שבווער ברחובות וברשות הרבים, גלוי
ומפתח, בעוד שספר ה'ראשית חכמה' נותר
טמון בארון הספרים, רחוק מן העין...

הוסיף 'פני מנחם' וקרא בכאב לב:
הדברים נאמרו בזמנים הקדומים, אך מאז ועד
עתה העולם רק הלך והדרדר. כמה חשכה
וטומאה ממלאות כיום את חוצות קריה! הרי
הגמרא במסכת יומא (סז.) מספרת שכאשר
ביקשו אנשי כנסת הגדולה לבטל את יצר
העבודה זרה, יצא מבית קדש הקדשים דמות
גור אריה של אש.

ומה נאמר אנו? אם אותם ענקי עולם היו
צריכים כחות כבירים כדי לעמוד מול גור
האש הזה, הרי שבדורנו, כשהוא בווער ממש
בחוצות העיר בדמות פיתויים נוראיים,
המאבק קשה שבעתיים.

אך אנו ראינו בחוש כמה עמל ונתייגע הרבי
זי"ע לשנות את פני הרחוב היהודי. הוא לא
נח ולא שקט עד שהצליח במשימתו: להוציא
חן ספר ה'ראשית חכמה' מהארון ולהציבו
כמרכז החיים בראש כל חוצות, ובו בזמן
להטמין את היצר הרע עמוק בתוך הארון.

נמצאנו למדים שגם הבריחה מן הטומאה
ומן העבירה טומנת בחובה מאבק איתנים,
ואם כן, בדין נטל אברהם את שכרו על כך.

כיצד הופכים לאב-רם?

ביאור נוסף לעומק הקושי בניסיון מובא
בדברי הגאון הקדוש רבי יעקב אביחצירא
זי"ע המפורסם בכינויו 'אביר יעקב', בספרו
'פתוחי חותם' (פרשת לך לך).

כחו של היצר הרע נובע מכך שהנאותו קרובה
ומיידית. כל עצותיו ופיתוייו ממוקדים
בתאוות העולם הזה, המוגשות לאדם מיד
ולאלתר ללא כל שהות או מניעה. מכיון
שהעולם החומרי מוכן לפני האדם והגוף
מוצא סיפוק מידי בדברי היצר, אין דבר
שיעכב את האדם מלהימשך אחריו.

לעומת זאת, היצר הטוב מציב בפני האדם
קושי גדול בהרבה, שכן הוא קורא לאדם
לעמוד בתורה ובמצוות עבור שכר רוחני
המיועד לנשמה ולא לגוף, ומתקבל רק
בעולם הבא. מרחק זה בין התמורה הגשמית

רבותהון מה השיבא

מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו
(תהלים ח"ה).

אוצר יקר אין מפקידים אלא בידיים
הבטוחות והנאמנות ביותר. והנה, את
אוצר התורה, שהיה גנוז עמו במרום,
בחר הבורא למסור לא למלאכים
הקדושים, אלא דווקא לאדם קרוץ חומר.
על כך תמהו מלאכי השרת בלשוננו של
דוד המלך עליו השלום: 'מה אנוש כי
תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו'.

והדבר מפליא ביותר. הרי האדם מורכב
מנפש וגוף, מגשמיות ורוחניות, מיצר
טוב ומיצר הרע, ועל אף שמנסה האדם
בכל כחו להטות נפשו לדרך הטוב
ולקיים את מצות הבורא מכל מקום
לפעמים עלול היצר הרע להתגבר
כנגדו ולמנעו מלעבוד את הבורא כפי
שאיזוהו נפשו, ובאם חלילה נכנע האדם
לעצת יצרו וכנשל בחטא פוגמים מעשיו
בעולמות העליונים והשכינה הקדושה
מצטערת על כך מאד.

כעת נתאר לעצמנו מה היה קורה אילו
היתה התורה ניתנת במתנה למלאכי
השרת. הרי למלאכים אין יצר הרע וכל
בריאתם היא על מנת לקיים שליחותו
של מקום ואין מי שיתנגד או יפריע
להם במילוי תפקידם. בוודאי אילו היו
אלו מצווים לקיים את מצות התורה היו
מקיימים אותן בשלמות הרצויה והיו
מעשיהם עולים לנחת רוח לפני הבורא
באופן המעולה ביותר.

למרות כל האמור, לקח הבורא את
תורתו שהיתה גנוזה עמו במרומים
ובמקום נתנה למלאכים נתנה לבני אדם
העלולים להיכשל בה! אתמהא!

לביאור העניין היטב נתבונן בדברי
חכמינו ז"ל במסכת שבת (פח.) המספרים
לנו את ההתרחש בעולם העליון בשעה
שבא משה רבנו לקבל את התורה מידי
הבורא. נגלה מה היו טענותיהם של
המלאכים ומה השיב להם משה רבנו
בהסכמתו של הבורא. נעמיק בדו-שיח
המרתק שהתרחש ביניהם ובכך נבין
מדוע כל חשיבותה של התורה היא רק
כאשר נתונה היא בידיהם של בני אדם
ועל אף שיכולותיהם מוגבלות.

וכך מספרת הגמרא:

בשעה שלח משה למרום לקבל את
התורה הופתעו מלאכי השרת למול
המחזה הבלתי מציאותי המתרחש למול
עניהם. הרי השמים הם משכן המלאכים
ומה מקומו של בן אנוש קרוץ מחומר

במקום נגש שכזה?
הלכו המלאכים ותמהו לפני הקדוש
ברוך הוא: "רבנו של עולם מה לילד
אשה בינינו?" מה לבן אדם במחוזותינו?
השיב להם הבורא: "לקבל תורה בא".
אכן אין זה מחזה רגיל אך כעת הגיע
זמנם של בני ישראל לקבל את התורה
ומשה רבם בא לקבלה מידי.

בשמוע המלאכים כן, אחזתם בהלה
כיון שרצו את התורה לעצמם ועל כן
ניסו לטעון לפני הבורא שהיותו והתורה
רוחנית היא ונשגבה כל כך אינה ראויה
שתנתן לידיהם של אנשים העשויים
מבשר ודם אלא רק למלאכי השרת.

ואת טענתם השמינו המלאכים בלשון
הכתוב 'מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי
תפקדנו' ובהמשך המזמור 'ה' אדנינו מה
אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך
על השמים', כך ניסו לטעון: הרי האדם
הוא בן אנוש ואינו ראוי להיזכר כלל
בקשר לנתינת התורה אלא רק המלאכים
השוכנים בשמים.

בכל אותו זמן עמד משה רבנו מן הצד
ומילא פיו מים. הוא הרגיש שאינו יכול
לפתוח פיו ולהתערב בשיחתם של
מלאכי השרת עם הבורא.

רק כאשר ביקש ממנו הבורא שיענה
להם בעצמו תשובה לטענתם פתח
ואמר:

"רבנו של עולם, מה כתוב בתורה
שאתה נותן לי?"

השיב לו הבורא: 'אנכי ה' אלקיך אשר
הוצאתיך מארץ מצרים' (שמות כב.).

כאן פנה משה אל המלאכים ותמה
בפניהם: "האם ירדתם אי פעם למצרים
שם שעבד אתכם פרעה בחומר ובלבנים?
לא ולא! כיצד אם כן שייכים אתם למה
שנאמר בתורה?"

מה עוד כתוב בתורה? שאל משה את
הבורא.

לא יהיה לך אלהים אחרים' (שם) - מכאן
נלמד שאסור לעבוד עבודה זרה אלא רק
את הבורא.

"הרי רק את מי שגר בין הגויים העובדים
עבודה זרה יש להזהירו על כך" - טען
משה, "ומה לכם ולציוויו זה?"

מה עוד כתוב בתורה? - שאל.

'וזכור את יום השבת לקדשו' (שם פסוק ז.).
"הרי רק מי שכל ימות השבוע עובד
למלאכתו שיין שישבות ביום השבת, וכי
המלאכים עובדים ששה ימים כדי שיהיה
שיין לומר להם לשבות ביום השביעי?"

והמוחשית לבין התמורה הרוחנית והמרוחקת, הוא הסיבה המרכזית לכך שבני אדם נוטים לשמוע לעצת היצר הרע. לאור זאת, מפרש האביר יעקב את הפסוק (יבא) 'לך לך מארצך' כהדרכה לכל אדם השואף להיות 'א-רם' - כלומר, אדם המרום במעלות התורה ובמעשים טובים. כשאדם מוצא בקרבו את ההתעוררות ללכת בדרך הישרה, הקדוש ברוך הוא מחזיק בידו ומסייע לו בדרך.

הציור 'מארצך' מהווה סגולה בדוקה להתמודדות עם פיתויי היצר הרע הבוטח ברחובות. כדי שהאדם לא יישב בקסמיו של היצר, המציע הנאה קרובה ומיידית, עליו להכיר בכך שמדובר במצגי שוא בלבד. הסוד להצלחה במאבק זה הוא הכינה התמימית כי הטובה וההנאה האמיתית אינן מצויות בחומרות החולפת של העולם הזה, אלא מיועדות לנשמה בעולם הבא. דבר זה הוא שמאפשר לאדם להתנתק מהמשיכה אל הארציות ולצעוד אל רוממות רוחנית.

ובהר ציון הרהר פליטה

פעמים רבות היציאה מן המוכר והידוע קשה ביותר, אך כאן נבחן המאמין, האם הוא שומע בקול ה' ועבדיו או לא.

ליל הושענא רבה של אותה שנה, לא היה שונה אצל הבחור שמאי גינזבורג משאר לילות תורה.

בשונה מרוב בני האדם שמייחדים את ליל הושענא רבה לחפילה ועבודת ה', הפך הבחור שמאי באופן קבוע את שעות החשכה לזמן של עמל רוחני, ושקירתו התפרסה על פני לילות השנה כולה. שמו יצא אפוא בעיר מגוריו, לוקוב, כמתמיד ושקדן שבקיאיותו רבה בכל מקצועות התורה.

אך עם הגיע שעת חצות של ליל הושענא רבה, פקדה את שמאי הצעיר תחושה מטלטלת שמעולם לא חווה כמותה. היתה זו מעין בערה פנימית להוטת שבערה בכל גופו והרעידה את ישותו; נשימתו כמעט שננתקה, ותחושת מחנק צורבת מילאה את גרונו, כאילו גופו צר מלהכיל את המתחולל בתוכו. לא היה זה רעש חיצוני או מאורע גלוי שהצית את הסערה, אלא התפרצות פנימית של גלי חרדה שעלו וירדו בקרבו.

דממת הלילה, שבדרך כלל העניקה לו רוגע ולווה, הפכה פתאום למעין סערה בלתי נראית שהלכה והתעצמה בקרבו. הוא הרגיש שקירות בית המדרש סוגרים עליו, וחפשו נואשות מעט אוויר לנשימה. במחשבה שמשב רוח צונן יוכל להרגיע את נפשו הסוערת ולהשיב את דעתו, קם שמאי ממקומו, סגר את הגמרא ויצא אל האוויר הפתוח של הלילה.

ברגע שפסע שמאי אל מחוץ לכתלי בית המדרש, הבין מיד כי המועקה שחש היתה אות משמים. לנגד עיניו המשתאות נגלה חזיון מצמרר ונורא הוד: השמים נראו כשטופים בצללים אימתניים של דם, ומתורות עשן. המראה היה כה מבעית, עד שהשמים האדומים והאופק השחור נדמו בעיניו כרצפת בית מטבחיים ענק - תמונה נוראה של חורבן ואימה שנחרתה עמוק בנפשו וטלטלה את כל עולמו.

שמאי הצעיר עמד במקומו, אחוז לחלחלה, כשהבנה המבעית מכה בו כהלומת פטיש כבד: החזיון שלפניו אינו אלא דמם של בני ישראל, וזעקת דמי אחיו היא המהדהדת בתוך לבו ונפשו. הוא לא היה מסוגל להתיק את מבטו מהמראה הנורא,

בעוד פחד ואימה משתקים את ישותו. מזועזע עד עמקי נשמתו מהמראות שנגלו לעיניו, החלו דמעות חמות לזלוז מעיניו ולשטוף את פניו, נוכח האסון המתרגש ובא.

משמעות החזיון התבהרה במוחו בחדות אכזרית: השנאה היוקדת שחשו הפולנים כלפי שכניהם היהודים, אותה שנאת עשו ליעקב עתיקת יומין עומדת עלולות מדרגה ולפרוץ את כל הגבולות. הוא הבין כי ההתנכלויות המקומיות והפגיעות ברכוש שהיו עד כה אינן אלא הקדמה למשהו רחב ונורא הרבה יותר. לא יהיה מדובר עוד בחילופי מהלומות גרדא או במכות יבשות, אלא בגל של פוגרומים קשים ומרחצאות דמים העתידים לשטוף את הארץ.

עבור שמאי, לא היה מקום לספק בדבר הצעד הבא שעליו לנקוט; עליו לקום ולברוח מארץ הגזרה ללא כל שהות. מן השמים מרמזים לו בבירור כי תם עידן יהדות פולין!

היו אלו השנים שלאחר מלחמת העולם הראשונה, זמן שבו איש לא יכול היה להעלות בדעתו את גודל האסון שעתידי להפוך את אדמת אירופה לגיא הריגה מדמם שבו יאבדו מיליונים מבני ישראל. המחשבה שדווקא ארץ ישראל תהיה מקום המקלט היחיד, וכי 'ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש' (עובדיה א', נראתה אז רחוקה מכל דמיון).

פולין של אותה תקופה היתה מרכז חי ופועם של יהדות וחסידות; חצרות האדמו"רים היו שוקקות, והיכלי בתי המדרש המו מבורים ואברכים שביקשו להתעלות בדרכי התורה והחסידות.

באותה עת, המושג מסירות נפש נקשר דווקא לעלייה לארץ ישראל. מי שברח לעלות נאלץ להתמודד עם קשיי קיום נוראים; עוני מחפיר, רעב ומחלות, לצד מאבקים רוחניים מורכבים מול פורקי עול שביקשו להסית ולהדיח את הבאים.

מאותו רגע שבו נגלה לעיניו החזיון המצמרר, הבין שמאי כי ההשגחה העליונה הטילה עליו את האחריות לקום ולעשות מעשה - לעזוב את ארץ מולדתו, אולם, לצד ההחלטה הנחושה, ניקרו בלבו ספקות מייסרים: לאן עליו להפנות את פעמיו? והשאלה הקשה מכל - האם מותר לו להשאיר את הוריו, אחיו וכל בני משפחתו מאחור, על אדמת פולין?

באותה תקופה, הגיע לבית אביו של שמאי, רבי ישראל חיים גינזבורג, אורח רם מעלה שלא היה מוכר לבני המשפחה. האיש, שהיה לבוש בהידור רב ונשא בידו תיק שרד מכובד, הציג עצמו כקונסול האמריקאי בפולין.

הוא הגיע כדי לבשר בשורה בלתי נתפסת: איש עסקים נדיב בשם יעקב סורדוט פנה לממשל בבקשה מיוחדת לאשר למשפחת גינזבורג כולה להגר לארצות הברית. הקונסול הוסיף כי האישור כבר ניתן, ואותו נדיב אף הגדיל לעשות ושלח סכום כסף נכבד לכיסוי כרטיסי הנסיעה וכל הוצאות המעבר.

עבור המשפחה, ההצעה הזו נראתה כפתח מילוט פלאי אל 'מדינת הזהב', כפי שכונתה אמריקה באותם ימים, פתרון מושלם שסיפק בבת אחת ביטחון פיזי ורווחה כלכלית מעבר לים.

התברר כי מי שעמד מאחורי היוזמה המפתיעה היה סב המשפחה, שהתגורר באמריקה. השמועות המדיאגות על מצבם של היהודים בפולין הגיעו לאזניו, והוא החליט לפעול בחיפז כדי להוציא

את יקיריו מארץ הגזרה ולהביאם לחוף מבטחים.

רבי ישראל חיים נדהם מביקורו של הקונסול, שנחת עליו כרעם ביום בהיר; הוא חש שאינו מסוגל להשיב על הצעה כה גורלית כלאחר יד. הוא ביקש מהקונסול שהות של יממה אחת כדי לשקול את הדברים בכובד ראש, והבטיח כי למחרת, באותה השעה בדיוק, יתייצב במשרדו כדי למסור את החלטתו הסופית.

שורש התלבטותו של רבי ישראל חיים נבע מהכרתו הכואבת את המציאות הרוחנית באמריקה של אותם ימים. הוא ראה בה מדבר שממה רוחני, מקום שבו חינוך הילדים על ברכי התורה והחסידות הצרופה עומד בסכנה מוחשית ומוחלטת. למרות גישה מודע היטב לכך שהקרע תחת רגלי יהודי פולין אינה יציבה, הוא התקשה להשיב בחיוב לקונסול; בלבו ניקרה השאלה המייסרת - האם ראוי להציל את הגוף במחיר אבדן הנפש, ולהימלט מהפח הפולני הישר אל הפחת הרוחני שמעבר לים?

לאחר לבטים מייסרים שקרעו את נפשו, התגבשה בלב רבי ישראל חיים החלטה נחושה: "לא ניסע לאמריקה ולא נסכן את נשמתנו!" היתה זו גבורה רוחנית עילאית; משפחת גינזבורג בחרה במודע להשליך מאחורי גבה אורחות מוכנסת, כרטיסי הפלגה משולמים ועתידי של רווחה כלכלית, ולבדל של להעמיד בסיכון את עתידם הרוחני של הדורות הבאים.

שמאי היה שותף מלא להכרה שאמריקה אינה המקום הנכון עבור משפחתו, אך הוא ניצב חסר אונים מול השאלה המעשית: איזה טיעון יוכל להציג כדי לשכנעם לעלות עמו דווקא לארץ ישראל? בעודם יושבים בשלווה בעירם לוקוב, בבית רחב ידיים וכשהפרנסה מבוססת, המחשבה לנטוש את כל הטוב והמוכר לטובת הלא נודע בארץ ישראל נראתה כמעט בלתי נתפסת!

שמאי הבין ששיח רגיל לא יספיק כדי לעורר את משפחתו. הוא הרגיש שעליו לשבור את הכלים ולנקוט בצעד קיצוני שיעזעז את עולמם. או אז הגה תכנית נועזת: הוא הודיע על כוונתו להתגייס לצבא הפולני, צעד שנתפס באותם ימים כגזר דין של שמד רוחני וסכנה גשמית.

האמת היתה שמעולם הוא לא תכנן לשרת בשורות הצבא. בפקחותו הבין שמאי שצו זימון לצבא הפולני יהיה המפץ שיעזעז את עולמם של הוריו ויניע אותם לפעולה. הוא הכיר היטב את מסירותם העמוקה אליו ואת הערכתם המופלגת לתורתו, וידע שכדי למנוע את הגזרה הנוראה - שבנם היקר יחליף את דפי הגמרא במדי צבא הנכרים - הם יהיו מוכנים להפקיר את כל רכושם ולברוח מן הארץ ללא שהות.

בבקריו של יום בהיר, התייצב שמאי בלשכת הגיוס הפולנית וביקש להתגייס. הפקיד, שראה בשנות עבודתו אינספור ניסיונות השתמטות, בהתבחרו החסידי בתימהון מוחלט; מעולם לא פגש צעיר יהודי המבקש להתגייס מרצונו! בספיפוק גלוי, מיהר הפקיד לנצל את המציאה ושיבץ את שמאי ליחידה מובחרת ביותר. קשה לתאר את עצמת ההעזעז שהכה בבני משפחת גינזבורג כאשר הגיש להם שליח הדואר את המעטפה ובה צו הגיוס. הבשורה הקשה היתה מיידית: על שמאי להתייצב לשירות בתוך שבוע ימים בלבד. פרק הזמן הקצר להחריד הפך את האיום המפושט לסכנה מוחשית וקרובה, והטיל

חרדה עצומה על ההורים שראו לנגד עיניהם את בנם היקר נלקח אל הבלתי נודע.

עבור שמאי, התייצבות בשורות הצבא הפולני כלל לא עמדה על הפרק; המפלט היחיד שותר היה עזיבה חפוזה ומיידית של אדמת פולין. למנוסה הנואשת הזו היה מחיר כבד מנשא:

בתוך ימים ספורים היה על המשפחה להפקיר מאחור חיים שלמים - את הבית המרווח, את רכושם ואת כל עמל ימיהם. מבלי שיוכלו לממש כמעט דבר, הם עמדו בפני הבחירה האכזרית: להציל את רכושם ולאבד את בנם, או להציל את נפשם ולצאת לדרך כפליטים, ולו רק כדי להימלט מן האסון שריחף מעל ראשם.

גם היציאה מפולין התבררה כמבצע מורכב. למרות שהחוק העניק פטור למהגרים לחוץ לארץ, צו הגיוס שכבר הוצא נגד שמאי סיבך את המצב והפך כל רגע לקריטי. אמו של שמאי מיהרה לפגשה גורלית עם מפקד הגיוס המקומי, ולאחר תשלום שלמונים נכבדים, נאות המפקד לשחררו בתנאי אחד ובלתי מתפשר: עליו לעזוב את גבולות פולין באופן מידי.

רבי ישראל חיים ניצב בפני צומת דרכים גורלי: האם עליו לשלוח את שמאי בגפו אל הלא-נודע, או שמא עליהם לעקור כולם יחד? ואולי לנסות ולהשקיע עוד מומן בשוחד ושלמונים כדי להסיר את רוע הגזרה גם מעל בנו וכך יישארו כולם בפולין?

הלבטים המייסרים כרסמו ברבי ישראל חיים ללא הרף, עד שהחליט לדרוש את ה' ולהעלות את השאלה בפני הרב הקדוש רבי אברהם מרדכי מגור ז"ע בעל 'אמרי אמת'. היתה זו שעת רצון מיוחדת בחצר, לאחר שהכניס בביתו של אברהם אבינו את בן זקוניו, הרב הקדוש רבי פינחס מנחם אלתר מגור ז"ע בעל 'הפני מנחם'. רבי ישראל חיים גמר בלבו לפרוס בפני הרבי את כל צדדי הספק, תוך כדי הדגשה שבלבו נוטה הוא להישאר בפולין.

זמן שהייה בחדרו של האמרי אמת' היה ידוע כקצר ביותר; הרבי נהג לחרוץ גיהלות בשניות, וכחרף עין מצא עצמו השואל מחוץ לחדר. רבי ישראל חיים הבין כי בשיחה קצרה לא יספיק לשטוח את לבטיו, ולכן החליט לכתוב 'קוויטל' ארוך המפרט את כל צדדי הספק. הוא קיווה שכאשר יקרא הרבי את הדברים, הוא יסכים כי הדבר הטוב ביותר הוא להישאר בפולין.

ברגע שנפתחה הדלת והאדם שלפניו יצא כשפניו קורנות מאושר על התרת ספקותיו, נכנס רבי ישראל חיים אל הקדש פנימה. בלב פועם ובחרדת קדש עילאית, הוא קרב אל השולחן והושיט לרבי את ה'קוויטל' הגדול שעל כתיבתו עמל שעה ארוכה.

להפתעתו העצומה, האמרי אמת' כלל לא העיף מבט בקוויטל. הוא הניח אותו על השולחן, הושיט את ידו הקדושה ואמר במאור פנים: "סע לחיים ולשלום!"

בתוך שניות ספורות מצא עצמו רבי ישראל חיים מחוץ לחדר, כשהוא מבין שחלטותיו הקצרות של הרבי חתמו את הגולל על החיים בגולה. ההכרעה נפלה: הם עולים לארץ ישראל!

שמאי הצעיר, שחייו ורוחניותו ניצלו בזכות אותה הכרעה פלאית של האמרי אמת', עלה לארץ ישראל וצמח להיות דמות מופלאה - גאון בתורה וחסיד עובד

ה' הקשר המיוחד עם רבו נמשך גם בארץ, וכאשר עלה האמרי אמת לירושלים, זכה שמאי לשמשו בקדש בנאמנות.

יְהוָה יִקְרָא לְיָחִיזְכָּר

כאשר אדם מבטל את רצונו האישי לרצון ה', הוא זוכה לברכה והצלחה. מסופר כי פעם אחת נכנס הרב הקדוש רבי מרדכי ז"ע לבית מדרשו ומצא שם קבוצת חסידים יושבים בשבת אחים, כשהם טועמים מיני מתיקה, שותים יין שרף ומשוחחים ביניהם בנינוחות על דא ועל הא. למראה המחזה, הזעיק הרבי את פניו הקדושות; ניכר היה לכל כי הנהגה זו אינה עולה לרצון לפניו, וכי בעיניו היה זה ניצול לא ראוי של הזמן היקר.

אחד הנוכחים, שאור עז בנפשו, פנה אל הרבי וביקש להבין את פשר הקפתו: "הרי מסורת היא בידינו מהרב הקדוש רבי פינחס מקוריץ ז"ע, כי חסידים המתוועדים בצוותא ושותים 'לחיים' נחשבים כמי שעוסקים בתורה ממש. אם כך, מדוע נראה רבנו כמי שאינו שבע רצון ממעשינו, והרי אין כאן עוון של ביטול תורה?"

השיב להם הרב הקדוש מרדכי ז"ע: "אל תעלו על דעתכם שחולק אני על דברי הרב הקדוש מקוריץ; דבריו הקדושים הם אמת ויציב. אך עליכם לדעת כי לא כל העתים שוות ולא כל המקומות דומים. אמשול לכם משל: מצינו תיבות מסוימות ומפועות בתורה, שפעם אחת הן נאמרות בלשון קודש ופעם אחרת בלשון חול. בשני המקרים מדובר באותה המילה ממש, באותן האותיות, אך משמעותה משתנה מן הקצה אל הקצה בהתאם להקשר שבו היא נאמרת.

ראה, למשל, את המילה 'פסל'. בתורה אנו מוצאים אותה בשני הקשרים הפוכים בתכלית: במתן לוחות הברית נאמר למשה (שמות לד א) 'ויאמר ה' אל משה פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים, ואילו באיסור עבודה זרה נאמר (שם כד) 'לא תעשה לך פסל'. אותן אותיות ממש, אך המרחק ביניהן הוא כמרחק שמים מארץ.

הסוד טמון במיקומה של המילה 'לך'. כאשר המעשה - 'פסל' קודם ל'לך', הכוונה היא לאדם הפועל לשם שמים ומבטל את הנאתו האישית, והרי זה קדש קדשים. אך כאשר ה'לך' קודם ל'פסל', והאדם מעמיד את עצמו ואת טובתו האישית במרכז - המעשה הופך לחול!

המסר חדר אל לבם של החסידים: אמנם שתיית 'לחיים' והתוועדות בצוותא הן אכן מעשים נשגבים, אך המבחן האמיתי טמון בכוונת הלב. השאלה המכרעת היא מה ניצב במרכז - האם ההנאה האישית והסיפוק הגשמי הם העיקר, כשהענין הרוחני משמש להם רק כעטיפה, או שמא החלק הרוחני הוא המרכזי, וההנאה הגשמית טפלה לו.

וכבר היה רגיל מרן רבנו משה סופר ז"ע בעל 'החתם סופר' לומר, כי אכילה לשם שמים קשה, ומצוה

גדולה יותר ממצוותו של המתענה לשם שמים (דרשות כתב סופר, שמיני עצרת).

על סיפור נפלא זה הוסיף הרב הקדוש רבי יצחק מבוהוש ז"ע ואמר כי ברוח זו ניתן לפרש את הפסוק: 'לך לך מארצך'. אמנם רש"י מבאר שההליכה היא 'להנאתך ולטובתך', אך סדר המילים בפסוק חושף את סדר הקדימה הנכון. המילה 'לך' מופיעה תחילה כדי להורות שקיים המצוה ורצון ה' חייבים להקדים את הכל, ורק לאחר מכן מגיע ה-'לך' המציין את ההנאה והטובה האישית.

שעבוד לתורה

ויקח אברהם את שרי אשתו ואת לוט את אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען (בראשית יב ה).

ידועים דברי אונקלוס על המילים 'ואת הנפש אשר עשו בחרן' - וית נפשתי די שעבדו לאורייתא, דהיינו שהנפשות שעשו אברהם ושרה בחרן, הן הגרים אשר קירבו לעבודת ה' ולחיי תורה ומצוות.

אמנם בדברי התרגום אונקלוס ישנו רובד נוסף: 'הנפש אשר עשו', משמעותם תביעה לעבודה עצמית של האדם, בה הוא עובד על נפשו ומלטש אותה, עד אשר היא עולה ומתעלה, ונמצא שהוא בגדר 'עושה' את נפשו.

דרך אחת לכך היא על ידי מסירות נפשו של האדם לתורה.

הגאון רבי אברהם גייערמן זצ"ל, אב"ד הנריקוב, מעיד בהקדמה לספרו 'תועפת ראם', כי שמע מפי הרב הקדוש רבי אהרן מנחם מנדל מראדיצין ז"ע שעל האדם לדעת שהוא עבד משועבד לתורה הקדושה, ועל כן, אם יש לו קושיא, עליו לייגע את עצמו בביגיעת גוף וביגיעת נפש ליישבה.

ואכן נאים הדברים למי שאמרם, ובמקרה שהקשו לרבי קושיא כלשהי, לא עלה על יצועו ולא נתן שנה לעיניו עד שהצליח ליישבה, והוסיף שדבר זה הוא מכבודה של תורה.

פעם בא אחד מבעלי הבתים שבעיר קוטנא עם חתנו הסמוך על שולחן אל הגאון רבי ישראל יהושע מקוטנא, והתפאר בכך שחתנו בקי בכל המסכתות הנכללות בסדר נויקין שבש"ס עם כל המפרשים שעליהן. פנה הגאון מקוטנא אל חתנו הצעיר ושאל: "אמור לי, מהו 'שעבודא דאורייתא'?"

האברך נדהם לשמע השאלה הפשוטה. הן כל בחרו שיבה יודע 'שעבודא דאורייתא', פירוש שהתורה שעבדה את נכסיו של האדם עבור חובותיו, משום שנכסיו של האדם ערבים לכך שיפרע את חובו!

הגאון מקוטנא ראה במבוכתו והוסיף: "כוונתי היא לדברי האונקלוס על המילים 'ואת הנפש אשר עשו בחרן' - וית נפשתי די שעבדו לאורייתא. רק אם הנך במדרגה כזו של שעבוד לתורה, אוכל לדבר אתך בדברי תורה!"

"מה עוד כתוב בתורה?"

'לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא' (שם פסוק ו) - על האדם חל איסור להישבע לשקר ולהזכיר על כך את שמו יתברך.

"האם המלאכים סוחרים הם במשא ומתן שיש חשב שיבואו להישבע כדי לאמת טענתם?" - הוסיף לטעון בפניהם משה.

"מה עוד כתוב בתורה?"

"כבד את אביך ואת אמך" (שם פסוק יא).

"וכי למלאכים יש אבא ואמא ששייך לצוותם לכבדם?"

"מה עוד כתוב בתורה?"

'לא תרצח לא תנאף לא תגנב' (שם פסוק יב).

הרי שורשן של פעולות אלה הן בקנאה התמימית השוררת בין בני אדם וביצר הרע המסית את האדם לנקום בחברו או לגנוב ממנו, "וכי קנאה שוררת בין המלאכים?" תמה משה, "האם גם להם יש יצר הרע המסיתם לחטוא?" על כך לא שמענו.

תשובתו של משה היתה ניצחת ביותר ולשמע דבריו נסתתמו טענות המלאכים באחת ועל כרחם הסכימו לרצונו של הבורא ליתן את התורה לבני האדם, שאכן התורה ראויה רק להם ואילו המלאכים אינם שייכים לה ולמצותיה כלל וכלל.

זוהי השתלשלות הדו-שיח הנדיר שהתרחש בשמים בשעה שבא משה לקבל את התורה, והתמיהות במעשה זה רבות:

וכי לא ידעו המלאכים שהתורה מורכבת ממצוות רבות השייכות רק למי שחי בתוככי העולם הזה שהוא עולם המעשה אשר לדרים בו יש אבא ואמא, יש יצר הרע ויש תחרות וקנאה בין איש לרעהו? מדוע הוצרכו למשה רבנו שידועים על כך, וכי לא הבינו זאת מעצמם?

זאת ועוד, הרי מצוות רבות נתקנו כזכר ליציאת מצרים, מצוות סוכה ומצוות קרבן פסח וכמזכור מצוות רבות. גם איסור אכילת גיד הנשה הוא זכר למה שאירע ליעקב אבינו בהיאבק עם שרו של עשו הרשע, וכי לא הבינו שאין להם ולא תהיה להם כל שייכות לענינים אלו?

ואם נאמר שידעו גם ידעו והבינו זאת מעצמם, מדוע אם כן רצו בכל זאת לקבל את התורה, ומדוע נסתתמו טענותיהם כאשר שמעו דברים אלו יוצאים מפיו של משה?

בספרו 'בני יששכר' (מאמרי חודש סיון מאמר ב ימי הגבלה אות י) גילה לנו הרב הקדוש רבי צבי אלימלך מדינוב ז"ע ביאור נפלא ליישוב הדבר:

אכן ידעו המלאכים היטב שהמצוות כפי שכתובות הן בתורה אינן שייכות אליהם כלל וכלל, ואם כן מה התכוונו כשטענו לפני הבורא שרוצים הם את התורה?

הם התכוונו לזכות על ידי כך לפנימיות התורה ורוחניותה שזה דבר השייך גם אליהם!

ונבאר הדבר. התורה הקדושה אכן מתבטאת על ידינו בקיום כל המצוות המעשיות הכתובות בה, מצוות עשה ומצוות לא תעשה, אך שורשה הרוחני של התורה הוא עמוק מני עמוק וכל אות ורגל שבה טומנים בקרבם נפלאות רוחניים אשר על ידם ברא הקדוש ברוך הוא את כל העולמות.

הרי כשבא הקדוש ברוך הוא לברוא את העולם בראו על ידי התורה הקדושה. היא היתה כביכול כלי אומנותו של הבורא אשר על ידה תיקן ושיכלל וברא את העולם (ב"ר א א) ובכלל זה את כל העולמות העליונים שאין לנו כל השגה בהיקפם ובשבב רוממותם.

את זאת ידעו המלאכים ועל כן עשו חשבון פשוט ואמרו לעצמם: הרי תענוג גדול יש לנו מקרבנו של הבורא בעולמות העליונים ואם שורש כל העולמות הוא התורה הקדושה נמצא שהיא גם כן שורש כל התענוגים הרוחניים ועל ידה נוכל לזכות לקרבת הבורא באופן נשגב

ומרומם ביותר.

לכן התחננו המלאכים שתישאר התורה במחיצתם וביקשו מאת הבורא 'תנה הודך על השמים'.

נצחית העניש בגבורה

ביאור זה נפלא עד מאד אלא שלפיו יש להבין מה היתה תשובתו של משה כשטען למלאכים 'קנאה יש ביניכם, יצר הרע יש ביניכם?' הרי לא התכוונו כלל לקבל את מצוות התורה כפי שהן רק לזכות לתענוג הגדול הטמון בפנימיותה של התורה וכדי שתהיה להם אחיזה בדבר זה אינם צריכים שייכות לעולם המעשה כלל?

על כך הוסיף ה'בני יששכר' דברים נפלאים וביאורו הוא אבן יסוד להבנת יסודנו אשר עבור כך נשלחנו בעולם הזה ומדוע בחר בנו הבורא לעבודתו מכל ברואי עולם:

אכן התורה הקדושה היא אור רוחני אין סוף, אך דווקא משום שאור התורה גדול ביותר אי אפשר להשיגו רק באמצעות מצוות מעשיות בלבד, ואת זה רק אנו מסוגלים לעשות!!

הביא לכך ה'בני יששכר' משל ברור וקולע: לא פעם יוצאים אנו תחת אוויר השמים והשמש שולחת את קרניה למול עינינו בעז, באופן טבעי נמצא בעפעפנו למול האור האדיר הבוקע מן המאור הגדול וכל ניסיון שלנו להביט למספר שניות אל גלגל החמה הוא קשה עד כמעט בלתי אפשרי לראייתנו המוגבלת.

כיצד יכולים אנו כן להביט אל השמש? משקפי שמש המיועדים לכך הם האפשרות המוכרת, העדשה המושרתת תפריד בין עינינו לבין קרני השמש ורק כך נוכל להביט בקלות אל קרניה המסנוורות.

עד לפני מספר שנים עוד יכולנו לראות גם מי משתמש ב'פילס', ששימש בעבר כסרט צילום, כתחלופה למשקפי שמש, והסתכלו בעדו אל קרני האור.

אל כזה אור גדול אי אפשר להביט אלא על ידי מסך המבדיל בין העין לאור. ממש כך, גם את האור האדיר הגנוז בתורה הקדושה אי אפשר להשיג אלא על ידי קיום המצוות במעשה. הגבלת התורה לכלים מעשיים מסייעת בעדנו שנוכל לתפוס ולאחוז באותו אור רוחני בלתי מוגבל.

בכך נבין את תשובת משה רבנו למלאכים שחפצו לזכות לפנימיותה של התורה: האם יש לכם כלים מעשיים שעל ידם תוכלו לזכות לאור התורה?

הרי בין המלאכים אין מציאות כלל של משא ומתן, אין קנאה ואין תחרות ולא יצר הרע, וכל זאת משום שהמלאכים מהותם רוחניים ומופשטים הם מכל דמיון של גוף גשמי ופעולות מעשיות, ועל אף רוממותם לא יעלה בידם להשיג את פנימיות התורה ואם כן מה להם ולקבלת התורה!?

וכפי שטבע זאת הרב הקדוש רבי מנחם מנדל מקוצק ז"ע בפסוק (שמות כב ל) 'ואנשי קדש תהיון לי' - 'מענטשליך הייליג'; לקדש את האנושיות.

בורא עולם אינו זקוק למלאכים ושרפים, כי מהם יש לו די. הוא צריך דווקא אנשים, קרוצי חומר וברואי בשר, שיקדשו את עצמם ויפרשו מן הגשמיות עד שיהיו בבחינת 'קדש לה'.

וזה היתה תשובת משה רבנו למלאכי השרת: 'קנאה יש ביניכם, יצר הרע יש ביניכם'. מכיון שאין לכם שייכות לחומר ולגשמיות - אין אתם יכולים למלא את התכלית המבוקשת בנתינת התורה!

ועל פי דבריו נראה לבאר את תשובתו של משה רבנו למלאכים באופן דומה אך שונה: אכן גם למלאכים ייתכן ותהיה שייכות לפנימיותה של התורה אך מכל מקום איזו תועלת יש מכך לבורא? הרי קנאה ושנאה אין ביניהם ויצר הרע

אינו מסיתם לעבירה כלל ומה גדולה יש בכך שעובדים את התורה ללא כל ניסיון או דחף פנימי להימנע מכך?

רק בני האדם החיים בתוך חברה המייצרת תחרות יומית מנקרת עיניים, רק בני האדם המנקמים ושונאים זה לזה ויצר הרע מסיתם לחטוא, לגנוב או לרצוח, ובכל זאת נמנעים מכך היות והבורא אסר זאת בתורתו, מהם בלבד תעלה הנחת רוח הרצויה לפני הבורא במרום.

פה של לומדי תורה דינו ככלי שרת

אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים (תהלים יב ז). 'אמרות ה' אמרות טהורות; כדי שהאמרות הטהורות יישמעו מפיו של אדם, אף הפה עצמו צריך להיות טהור, ככלי שרת המיועד לעבודת הקודש.

כה דיבר רבנו החיד"א (יוסף תהלות יב ח): 'אמרות ה', אמרות טהורות; לפי שהפה והלשון כלי שרת לפני ה', ללמוד בתורה להתפלל ולהודות ולשבח, צריך שיהיו טהורים ובלי מום כמו הכלי שרת.

משום כך נודעה השתיקה אצל צדיקי הדורות כפתח לקדושת הדיבור.

ששה בנים היו לו להרב הקדוש רבי ישראל מרוז'ין זי"ע, והצעיר שביניהם היה הרב הקדוש רבי מרדכי פייביש מהוסיאטין זי"ע. צידק גדול היה רבי מרדכי פייביש ושתקנותו היתה לשיחה בפי כל. מורגל היה בפיו: 'משתיקה אין מתעייפים'.

את כוונת דבריו הסביר בפרשו את דברי חז"ל במשנת אבות (פ"א מ"א): 'סייג לחכמה שתיקה'. 'סייג' הוא הדבר המקיף את התוכן הפנימי, כגון גן של אילנות חמד שהוא מוקף בסייג וגדר שלא ייכנסו לתוכו, וכמו הסייג כן החכמה, גם היא חייבת להיות מוקפת וגדורה. ובמה? בשתיקה!

סיפר הרב הקדוש הישמש ישראל מאלכסנדר זי"ע לאברכים שנכנסו אליו לשמוע דברי חסידות: אבי זי"ל לקח פעם לביאלה, אל הרב הקדוש רבי בעריש מביאלה זי"ע וביקשו שיאמר לי דברי חסידות.

נגעה הרב הקדוש מביאלה ואמר: הייתי אצל רבי בואורקי לילה שלם, הרבי שתק, אני שמעתי, אך לא עניתי.

ומסופר על פעם שבה יצא רבי בעריש מן השולחן לאחר שאף הגה לא נשמע מפיו הרבי ב'שולחן' ההוא, ואמר: 'עברתי מבחן קשה, הרבי חדר ובחן את כל איברי, ואני עניתי על כל דבר'.

אף כשהיה נפגש עם גדולי הדור היה שותק כדרכו, אך הם הבינו את שתיקתו והיו משוחחים ביניהם בשתיקה.

פעם נפגש עם הרב הקדוש רבי אלעזר מקונוץ זי"ע וישוב יחדו כשעה תמימה מבלי להוציא הגה מפיהם בתום השעה, ענו ואמרו: 'מספיק, כבר שוחחנו, דיינו'. ונפרדו.

מעשה נשגב זה יובן על פי מה שכתב רבנו אברהם סבע בספרו 'צרוך המור' (בראשית א כו ד"ה ובמדרש) על הפסוק (ישעיה ו ג) 'וקרא זה אל זה, אותו מתרגמים 'ומקבלין דין מן דין', כי כל אחד מקבל מה שאומר חברו הגדול ממנו. ואחרי כן, אלו ואלו מקבלין עול מלכות שמים לעשות מאמר השם שהוא עליון על כולם. וזהו 'להקדיש

ליוצרים בנחת רוח' (ברכת יוצר), כלומר, ברצון שלם, כי הם אין להם פה לדבר, כאמור (תהלים יט ד), 'אין אמר ואין דברים' וכו'.

וזהו 'בשפה ברורה ובנעימה קדושה', לפי שיש שני מניי דיבור, דיבור הפה ודיבור הלב, שנאמר (קהל ב א) 'אמרתי אני בלבי', ודיבור הלב ומחשבתו מניע דיבור הפה.

ואם כן, הדיבור האמיתי והברור והנבחר הוא דיבור הלב, וזהו הדיבור שהמלאכים מדברים בלבם וברצונם. וזהו 'בשפה ברורה' ונבחרת משתי הלשונות, והוא 'נעם' שיח סוד שרפי קדש' שאומרים בנקדיש, שהוא הטוב והנעים בשלשונות, והוא שיח המלאכים שעושים רצון קוניהם בלבם ובמחשבתם. ולכן אמר 'כולם כאחד', רצה לומר בלב אחד עונים ואומרים קדוש קדוש קדוש.

שתיקה של חכמה

מהרבה טעמים חביב היה סיוג השתיקה על הרב הקדוש רבי ליבוש מאופול זי"ע, תלמידם של 'החווה מלובלין' וה'יהודי הקדוש מפרשיסחא' זי"ע, האחד מהם מן הסתם קשור בפירוש המובא בספרים משמו לפסוק (משלי טו כג) 'שמחה לאיש במענה פיו: אף שכל עבודה להשם יתברך צריך לעשותה בשמחה, מכל מקום, האיש שבוחר לעצמו דרך של סיגופים וצומות לזכך גופו אינו יכול להיות בשמחה בשלמות, כי קשים הם לגוף ומדככים אותו.

אבל איש המענה רק את פיו מלבד דיבורים אסורים ורק בדברי תורה ותפלה ימלא, מסוגל להיות שרוי בשמחה תמידי, כיון שבחר לו סיוג כזה שאינו מחליש את הגוף מאומה וכוחותיו מלאים לעבודתו יתברך.

פעם פלפלו ביניהם חבריפות רבה הרב הקדוש רבי מאיר מדזיקוב זי"ע בעל 'אמרי נעם' ובנו חביבו הרב הקדוש בעל 'עטרת ישועה', כשצלצם ישב חתנו של האמרי נעם הרב הקדוש בעל אהבת ישראל מוויניץ זי"ע, שהיה אז אברך צעיר ועול ימים.

האב והבן התנצחו בלימודם, ורבי ישראל עצמו שתק. לאחר שסיימו שאלו את החתן הצעיר אם הבין, והפריך להם רבי ישראל את כל הפלפול.

אמר חמו: 'לא על למדנותו תמה אני, אלא על שתיקתו המופלגת...'

כשלושים וחמש שנה כפף את עצמו הגאון הקדוש רבי צדוק הכהן מלובלין זי"ע בפני רעו וידידו, הרב הקדוש רבי לייבל איגר מלובלין.

בכל אותן שנים מאז נפטר רבם הרב הקדוש רבי מרדכי יוסף מאיזביצא. היה רבי צדוק מסוגר בביתו ושקוע בתלמודו ולא השמיע כלל דברי תורה ברבים.

רק לאחר פטירתו של רבי לייבל נאות בלית ברירה לקבל על עצמו את הנהגת החסידים.

הפעם הראשונה שדרש הרב ליד שולחנו, היתה בשבת פרשת בשלח, וכך פתח:

כתוב (שמות י ב) 'דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירת', שמעתי רמז, שצריך להתיישב ולחנות קודם שיוציאו פי לחירות, לדבר ככל העולה על רוחו (פי צדיק קונטרס עמלה של תורה אות א). כך הסביר את שתיקתו הארוכה במשך כשלושים שנה ויותר, ובמיימא קצרה זו קיפל את כל אותן השנים של 'חנייתו הארוכה' ויישוב

הדעת' לפני קבלו עליו את התפקיד הגדול של מנהיג עדה.

והדברים יובנו ביתר שאת על פי ביאורו של 'הפרדס יוסף' (ויקרא יד ז) לדברי חז"ל במגילה (יח): 'מילה בסלע משתוקא בתרין, בקשה, אם שתיקה שווה שנים, המילה אינה שווה כלום, כיון שטוב יותר לשתוק ויהיה שנים! ועוד היה לומר 'שתיקה' בוא"ו.

אלא, שיש זמן לדיבור, כמו שנאמר בקהלת (ג ז) 'עת לחשות ועת לדבר', וזו היא מילה שאכן יקרה, ורק כשנמשכת משתיקה, דהיינו שיתאפק כל כך עד שלא יהיה עוד באפשרי להתאפק, וזה, 'מילה בסלע' כשהיא נמשכת 'משתיקה', שווה המילה היא 'תרין'.

ויתרה מזה כתב הרב הקדוש בעל 'שפת אמת' זי"ע (סוכות תרנ"ד): כי כחן של ישראל כפה... כי שבת הפה הוא בדיבור ובשתיקה כמו שאמרו 'מילה בסלע משתוקא בתרין'... ובאמת שני אלו תלויין זה בזה, כי כפי שמירת הפה, כך יכולין לפתוח הפה בתורה. וזה הרמז 'שפתים' ישק משיב דברים נכחים' (משלי כו כו). פירוש, המשיק ששתותיו שלא לדבר דברים בטלים, הוא משיב דברים נכוחים.

לפנת את הפה

האיר את עינינו רבנו האור החיים' הקדוש זי"ע (במדרש כו כג) בדברים נשגבים: ואמרו (משפחת הפנוי, פירוש, שצריך לפנותו ממותרות המורגשות גם מהשחוק ומדברים בטלים כי הם מונעים קיום התורה באדם.

ומצאתי לחסידי ישראל שכתבו, כי פה של לומדי תורה דינו ככלי שרת אשר ישרתו בהם בקדש, כי אין קדושה כקדושת התורה, ולזה אסור לדבר בו אפילו דברי חול הגם שאין בהם דברים האסורים. והוא מה שרמז במאמר 'לפנה' שהוא פה העמל בתורה שבו שוכן חצי שמו יתברך, 'משפחת הפנוי', פירוש, צריך לפנות מפיו כל חוץ מהגות בתורה.

וכלשוננו של רבנו יונה בפירושו למסכת אבות (פ"א מ"ז): שלא ידבר בפה דברי תורה ודברים של הבלי עולם שהיו החכמים הקדושים עושים עצמן ככלי שרת שאין משתמשין בהם דברים של חול.

והזהירות בדבר מפורשת בהרחבה בדברי רבנו הקדוש רבי משה אלשיך (שמות כח לא): כלל הדברים כי כלי הדיבור הן הם יקרו לבני ישראל כלי יקר משרתי אלהינו, העומדים יום ולילה לשרת בהם את ה' מכל יתר איברי האדם, אל דמי להם. ומי בער לא ידע לדון קל וחומר ולומר: האם מלך בשר ודם יערב לו להשתמש בכלים מכלים אחד מעבדיו, האם לא ייזהר וישימר האיש ההוא בל יתגאלו כליו בשום חלאה ואבק ועפר? כי אם יכבסם בנתר וירבה למו בורית, למען יהיו מגוהצים וזכים לשרת בהם את המלך, והוא מלך אשר הנשמה טפלה לו והגוף עיקרו כי מחומר קרוץ ככל עובד אדמה.

וקל וחומר בן בנו של קל וחומר עד נחל לספור כי אין מספר לגדודי ההפרשים בינו לבין מלך מלכי המלכים אשר כל העולמות הוא בראם וכולם כאין נגדו, אשר ברוב חסידות ענותנותו למעשה ידיו יסורף ישרתו בכלי חרש מחרשי אדמה פיגו ולשוננו ושפתינו אתנו, ובהם בחר להללו ולשבחו תמיד יותר מכל חלקי גוויתנו, מי זה החי לא יתן אל לבו ליהרר לבתלי

טמאם לבל ידבק בהם מאומה מן החרם ולשמור לפיו מחסום מדבר דבר אשר לא תורת ה' ולשמרה בקדושה וטהרה. כי הם כלי הקדש אשר ישרת בהם את המלך הקדוש ולא ישרתו בכלי צואים. ועיין שם בהמשך דבריו הנוראים.

ודבר נפלא כתב רבנו אפרים בפירושו על התורה (ריש פרשת וירא), ליתן טעם לשבח על המציצה בברית מילה: "וקיבול דמה בכלי שרת, כך מילה מקבל דמה בפיו שהוא כלי שרת שבו משבח להקדוש ברוך הוא.

כיצד מנקים את הפה?

יסוד חשיבותו של הפה ככלי שרת המיוחד לתורה כבר מצינו בירושלמי (שבת פ"א ה"ב) כי אמר רבי שמעון בן יוחאי, אילו הייתי נוכח על הר סיני בזמן שניתנה תורה לישראל, הייתי מבקש מלפני הקדוש ברוך הוא שיברא לאדם שני פיות, אחד שיעסוק בתורה, ואחד שישתמש בו לשאר צרכיו. וחזר ואמר ומה אם פה אחד הוא, אין העולם יכול לעמוד בו מפני לשון הרע שמוציא, אילו היו שני פיות על אחת כמה וכמה.

והיה הרב הקדוש הפני מנחם מגור זי"ע מקשה על דברי הירושלמי, הרי כשם שעתה שישנו פה אחד אין כל כך ריבוי דלטוריא, כי בשעה שהפה מדבר בתפלה או אוכל אינו יכול לדבר לשון הרע, כמו כן היה יכול השם יתברך לברוא לאדם שתי פיות, ובשעה שאחד נפתח השני יהיה סתום, וממילא לא תהיה הלטוריא גדולה יותר, ואף גם זאת שיהיה פה מיוחד לדברי קדושה.

ועל כן היה מברא את עומק דברי רשב"י כך: ומה אם אותו הפה שעסק בתורה ותפלה ודברי חסידות והגיע מתוך כך ליראת שמים ולטהרת הלב ולחיות קדושה, מכל מקום יכול הוא עצמו לבוא לידי כך שישלוט בו הסטריא אחרא להיות ברשות לבו ויבוא לידי חטא ודברים בטלים למאכלות ומאוויים האסורים או לאכילה ושתייה שאינם באופן הראוי ובשעור הנכון, דברים הגורמים לפגם וקלקול לדברי התורה שלמד. על אחת כמה וכמה אילו היה נברא פה מיוחד לגשמיות לאכילה ושתייה ושיחה בלבד, ולא היתה לו כלל שייכות לתורה ולתפלה ולדברי קדושה, עד כמה הוא היה מאוס... אמנם עכשיו שנברא האדם עם פה אחד הרי זה למעלייתא, שבאותו הפה שעוסק בתורה ותפלה ועל ידי זה מקבל חיותו מהשם יתברך מצד הקדושה, בו עצמו יאכל וישתה וידבר צרכיו.

וכן הוסיף ופירש את דברי התנא דבי אליהו (פ"ז): אם לא זכה אדם לבקש רחמים על דברי תורה שיכנסו לתוך מעיו, מכל מקום יבקש רחמים על אכילה ושתייה יתרה שלא ייכנסו לתוך מעיו. והביא בשם אביו הרב הקדוש האמרי אמת' מגור זי"ע לפרש שאכילה ושתייה בקדושה נעשים הם עצמם תורה.

אך הוסיף כי לפי הביאור הנזכר יובן זאת ביותר, כי הנה האכילה והשתייה היתרה והדברים בטלים מגשמים את הגוף והנם מתנגדים ומפריעים לדברי תורה ותפלה, אולם מאידך כאשר הפה עוסק בתורה ותפלה הרי זה משפיע גם על המאכל ומשתה שעוברים דרך אותו הפה שיהיו כראוי.

